

de lemmata is hoog en verschaft de gebruiker steeds een solide basis voor verdere bestudering van de behandelde geschiedschrijvers: de groten naast de kleinen, de onbekende hoogleraar te Harderwijk naast de drost van Muiden, want kwaliteitscriteria zijn bij de selectie gelukkig niet aangelegd. Het is niet de geringste verdienste van de samenstellers, dat zij — vooral over minder bekende geschiedschrijvers — veel nieuw en vaak diepgaand bibliografisch en historiografisch onderzoek hebben verricht, dat zij in dit boek zonder ophef presenteren, tot groot nut van de gebruiker.

M. E. H. N. Mout

C. Secretan, *Les privilèges berceau de la liberté. La Révolte des Pays-Bas: aux sources de la pensée politique moderne (1566-1619)* (Histoire des idées et des doctrines; Parijs: Librairie philosophique J. Vrin, 1990, 192 blz., ISBN 2 7116 1012 8).

Deze studie van politieke theorieën in de Nederlandse Opstand concentreert zich op de rol van de privileges in het tijdvak 1566-1619. Onder privileges wordt het positief recht verstaan waarop bestuur en macht van steden en gewesten zijn gefundeerd. Ofschoon, zo betoogt de auteur, het beroep van de opstandelingen op deze privileges conservatief aandoet omdat het terugrijpt op het verleden, is daar toch een vernieuwend aspect aan te treffen, dat vooruitwijst naar moderne concepties van politieke vrijheid van het individu. De lijn loopt dus van laatmiddeleeuwse 'vrijheden' naar de 'vrijheid' van Spinoza. Om deze stelling aannemelijk te maken, volgt zij de ontwikkeling op de voet die de verdediging van de privileges als onderdeel van de politieke theorie in de Opstand heeft doorgemaakt. De privileges worden het eerst ingeroepen in verband met de kettervervolgning. Hierbij maakt de auteur de opmerking, dat het moeilijk was tegen de regering te protesteren zonder tenminste gedeeltelijk de calvinistische zaak te omhelzen (23). Dit is mijns inziens een miskennis van het belang van de loyale oppositie, vooral in de jaren 1565-1572, die natuurlijk goed katholiek bleef en niets van calvinisten moest hebben, maar wel vond dat de regering het ketterprobleem verkeerd aanpakte. Dan schenkt de auteur aandacht aan de uitwerking van de door Oranje en de zijnen gehanteerde denkbeelden omtrent het recht van verzet in verband met de privileges, waarin dat recht, ook in verband met de contracttheorie, met enige goede wil en interpretatiekunst immers aangetroffen kon worden. Maar de meeste aandacht valt toch op de rol van de Staten als politiektheoretisch forum, waar naast theorieën van verzet tegen een tirannieke vorst ook andere nuttige denkbeelden werden geformuleerd — bijvoorbeeld over de soevereiniteit en over een passende regeringsvorm. Daarbij signaleert de auteur terecht het probleem, dat het particularisme, door een star vasthouden aan privileges, de ontwikkeling van een effectieve centrale macht in de opstandige gewesten danig in de weg heeft gezeten. De auteur gebruikt hier zelfs de term 'absolutisme de la souveraineté provinciale' (155). Uiteraard komt ook de polemiek over de natuur der statensovereiniteit ten tijde van Leicester aan de orde en de vraag naar de positie van de religie als verzetsgrond en in haar verhouding tot de staat. Met de behandeling van deze laatste vraag wordt het eindpunt van het boek, 1619, bereikt.

De brug naar Spinoza's denkbeelden omtrent de vrijheid van het individu wordt in het laatste hoofdstuk mijns inziens meer gesuggereerd dan echt geslagen. Voor de gedachte, dat de leer van Bodin over het absolutisme in de beginjaren van de Republiek invloed zou hebben uitgeoefend, is nu eenmaal geen schijn van bewijs en ook Secretan kan op dit punt geen helderheid brengen (117). Zij vindt echter in Grotius (*De imperio summarum potestatum circa sacra*, 1647 postuum

gepubliceerd maar veel eerder geschreven) het bewijs, dat ook in de Republiek de absolute macht van de magistraat in politieke zowel als in religieuze zaken werd verdedigd, en trekt van daar de lijn door naar een verdediging van de vrijheid van het individu door de Staten, die kunnen steunen op deze opvatting van het 'absolutisme' (152-156). Vandaar waagt de auteur een grote sprong naar Spinoza en Pieter de la Court en roept de verdediging der privileges tijdens de Opstand uit tot een voorstadium van het niet meer louter politiektheoretisch, maar filosofisch vrijheidsbegrip van deze twee en andere denkers uit de tweede helft van de zeventiende eeuw. Deze gedachtengang is belangwekkend, maar mijns inziens niet overtuigend.

De auteur baseert haar overwegingen op de bestudering van een aantal pamfletten — waaruit ook uitvoerig wordt geciteerd—en contemporaine politiektheoretische en filosofische verhandelingen. Haar literatuurlijst vertoont merkwaaardige omissies, waarbij men zich afvraagt of die per ongeluk of expres zijn ontstaan. De bijdragen van Woltjer, Geurts en De la Fontaine Verwey over het beroep op de privileges in de Opstand staan er bijvoorbeeld niet in, Kossmanns artikel over volkssouvereiniteit weer wel, maar Skinners *The foundation of modern political thought* en de *Bibliography of Dutch seventeenth century political thought* zijn niet gebruikt. Ongetwijfeld had het boek er heel anders uitgezien als deze recente literatuur wel was verwerkt.

M. E. H. N. Mout

Z. R. W. M. von Martels, *Augerius Gislenius Busbecquius. Leven en werk van de keizerlijke gezant aan het hof van Süleyman de Grote. Een biografische, literaire en historische studie met editie van onuitgegeven teksten* (Dissertatie Groningen 1989; Dalfsen: Z. R. W. M. von Martels (Tolhuisweg 11, 7722 HS Dalfsen), 1989, xx + 599 blz., f75,-, ISBN 90 9002963 X).

De Zuid-Nederlander Augier Ghislain de Busbecq bracht, zo 'weten' velen, de eerste tulp naar Europa. Zeker was hij een van de meest boeiende gezanten die het keizerlijk hof te Wenen ooit naar de Hoge Porte stuurde. Hij was waarschijnlijk ook een van de meest invloedrijke, niet zozeer in politiek-diplomatiek opzicht alswel op het terrein van de Europese culturele contacten met het Nabije Oosten, dat immers zo lange tijd grotendeels ingebed was in het Ottomaanse imperium. Busbecqs reputatie in dezen berust vooral op zijn *Legationis Turcicae epistolae quattuor*, gepubliceerd in de jaren 1581 tot 1589, aangezien juist deze 'brieven' een significante rol gespeeld hebben in de wording van het Europese Turkenbeeld.

Dat aan Busbecq, over wie reeds het nodige geschreven is, dit Gronings proefschrift gewijd is, mag verheugend heten: een samenvattende studie, in het Nederlands en op grondig bronnenonderzoek gebaseerd, is zeker een niet geringe prestatie.

Na een eerste deel waarin Von Martels de vroege(re) biografieën van Busbecq analyseert om na te gaan hoe zijn reputatie in de loop van de eeuwen tot stand kwam en groeide—op zich reeds een zinvolle exercitie in intellectuele, c. q. wetenschapsgeschiedenis — onderzoekt hij in deel twee de genese van de vier 'Turkse brieven', die geen rechtstreekse berichtgeving uit Istanboel bevatten doch latere composities zijn, waarin Busbecq zijn ervaringen en wetenschappelijke ontdekkingen in briefvorm presenteerde, zoals zo dikwijls gebeurde. Ook gaat schrijver in op de boeiende en gecompliceerde drukgeschiedenis van de 'brieven'.

In het lange derde deel wordt een biografische schets van Busbecq geschreven die, mede gezien de grote hoeveelheid archiefmateriaal die eraan ten grondslag ligt, zeker fundamenteel mag heten, vooral voor de periode van Busbecqs eigenlijke levenswerk, de jaren volgend op zijn